

HISTORICKÁ KRAJINA JUŽNÝCH SVAHOV ĎUMBIERSKÝCH TATIER A PRÍLAHLEJ DOLINY HRONA NA NOVOOBJAVENEJ MAPE Z ROKU 1745

HISTORICAL LANDSCAPE OF THE SOUTHERN SLOPES OF ĎUMBIERSKE TATRY MOUNTAINS AND ADJACENT VALLEY OF HRON ON NEWLY DISCOVERED MAP FROM 1745

Pavel HRONČEK¹

¹ Technická univerzita Košice, Fakulta baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií, Ústav zemských zdrojov, Oddelenie geo a montánneho turizmu, Boženy Nemcovej 32, 042 00 Košice, e-mail: phroncek@gmail.com

Abstract

The aim of this work is the analysis of unknown historical map which was drawn in the first half of the 18th century. We discovered the analysed manuscript of the historical map during the archival research in Slovak Mining Archive (Banská Štiavnica). The map is stored in the Maps Archive, fund HKG, Reference Code VI-602.

Historical map represents a unique source of yet unknown and unpublished information about the historical landscape of the southern slopes of Ďumbierske Tatry mountains and adjacent valley of the river Hron. Mainly considering its horizontal structure and transformations. On the map the relief is shown by hatching, watercourses, bridges, main roads and also arable land (parallel lines). There are also the towns and villages of those days drawn and named on the map, including churches. The iron smelters are shown too. The map also contains a number of terrain names and the other country elements. There is also the artificial lake (tajch) near Hronec displayed there. The mines in Ďumbierske Tatry mountains are drawn on the map and named in the map legend.

Historical maps are some of the oldest, though relatively easily available historical image documents depicting the landscape. The maps bring the landscape structure during the given period of their formation.

Key words: historical map, end of the first half of the 18th century, historical landscape, Ďumbierske Tatry mountains, river Hron

Úvod

Mapová tvorba z prvej polovice 18. storočia z územia Slovenska je veľmi skromná. Tieto mapové diela predstavujú jedinečný zdroj obrazových informácií historickej krajiny v časových horizontoch zhotovenia máp. Jedinečnosť týchto dokumentov je v tom, že sú okrem historických obrazov a kresieb často jedinými zobrazovaniami krajiny v minulosti, keďže fotografia sa rozšírila až na konci 19. storočia. Z geografického priestoru Ďumbierskych Tatier a priľahlej časti doliny Hrona sa z prvej polovice 18. storočia zachovalo len veľmi málo podrobnejších máp, ktoré detailnejšie zobrazujú súdobú krajinu.

Od 18. storočia sa začali zhotovovať prvé mapy väčších mierok už na vedeckom základe, ktoré zaznamenávali podrobnejšie vtedajšiu krajinu. Vzájomná kritická komparácia týchto mapových podkladov umožňuje rekonštruovať krajinu nielen v priestore a čase, ale aj v kvantitatívnej a kvalitatívnej rovine. Historické kartografické diela sú v súčasnosti dôležitým a často jediným zdrojom pri výskume zmien krajiny. Dôležitá pri ich využití je kritická analýza ich obsahu. Správne metodické analýzy týchto mapových diel z hľadiska kartografického a historicko-geografického sú nevyhnutné pri výskume a rekonštrukciách krajiny už pred takmer tristo rokmi.

Cieľ a metodika

Cieľom práce je analyzovať obsahovú stránku historickej mapy z prvej polovice 18. storočia, ktorá doposiaľ nebola publikovaná a tak ju sprístupniť nielen pre historické, ale aj prírodovedné odbory. Poukázať na možnosti jej využitia pri výskume a rekonštrukciách krajiny v časovom horizonte jej vzniku, ako prvej mapy väčšej mierky zobrazujúcej krajinu južných svahov Ďumbierskych Tatier a priľahlej časti doliny Hrona. Ako doplňujúci obraz krajiny sme použili existujúce banské mapy z priestoru južných svahov Nízkych Tatier.

Nájdená mapa je originálnym rukopisným dielom mapovej tvorby prvej polovice 18. storočia. Takýchto máp, podobného obsahového charakteru, ktoré je možné využiť pre výskum historickej krajiny pred prvým vojenským mapovaním v druhej polovici 18. storočia je na Slovensku veľmi málo.

Analýza krajiny zobrazenej na prvých historických mapách väčších mierok si vyžaduje osobitný prístup bádateľa, jeho zručnosti s prácou s historickými mapy, a tiež hlboké a širokospektrálne vedomosti o dobovej krajine zobrazenej na skúmanej mape. Vedec musí

tiež poznať vzájomné väzby a vzťahy v krajine zobrazenej v kartografickom diele. Pri obsahových analýzach skúmanej historickej mapy sme postupovali podľa všeobecných metodík prevzatých z prác Branislava Olaha (OLAH 2000, 2009), Florina Žigraia (ŽIGRAI 2001), Pavla Maliniaka a B. Olaha (MALINIAK & OLAH 2008), Martina Boltžiara (BOLTŽIAR 2009), Pavla Hrončeka (HRONČEK 2010a, 2010b, 2013), Ladislava Hvizdáka, P. Hrončeka a Karola Weisa (HVIZDÁK, HRONČEK & WEIS 2011), P. Hrončeka a Jána Jakubíka (HRONČEK & JAKUBÍK 2011), P. Hrončeka a Martina Turóciho (HRONČEK & TURÓCI 2015) a z ďalších prác.

Zobrazenie krajiny Ďumbierskych Tatier na veľkomierkových mapách z prvej polovice 18. storočia

Z tohto územia sa zachovalo **niekoľko zaujímavých mapových diel, ktoré vytvoril slovenský kartograf Samuel Mikovíni**. Predovšetkým ide o Mapu Zvolenskej stolice (*Mappa Comitatus Zoliensis*) (MIKOVÍNI 1736). Mapa bola prílohou druhého zväzku diela *Notitia Hungariae novae historico-geographica* (Historicko-geografické vedomosti o novom Uhorsku) v roku 1736 ako súčasť série máp jednotlivých stolíc Uhorska (BEL 1736). Je to mapa väčšej mierky, ktorá je na svoju dobu mimoriadne presná bez vážnejších chýb, ktoré boli typické pre staršie mapové diela.

Zo skúmaného geografického priestoru nakreslil Samuel Mikovíni aj ďalšie tri mapy. Ide o mapu Ľupčianskeho panstva, ktorá bola vydaná v roku 1735 pod názvom *Mappa Domonii Liptse, Ad Cameras Montanisticas spectantis* (Mapa Ľupčianskeho panstva a pohorí patriacich k panstvu) (MIKOVÍNI 1735a). Ďalším mapovým dielom je mapa okolia Ľubietovej, ktorá vyšla tiež v roku 1735 pod názvom *Ichnographischer Entwurf Des Gebiethts, Der Frey, Kön, Bergstadt Libeten samt der benachtbarten gegend* (Obrazovografický náčrt územia slobodného kráľovského banského mestečka Ľubietová vrátane priľahlého územia) (MIKOVÍNI 1735b). Zaujímavým historickým dokumentom je aj mapa okolia Banskej Bystrice, ktorú vydal v roku 1735 pod názvom *Ichonographischer Entwürff Der Königlicher Freijen berg Stadt Nevsohl* (Ikonografický plán slobodného kráľovského banského mesta Bystrica) (MIKOVÍNI 1735c). Súbor týchto máp dopĺňa Mapa dolnouhorských banských miest (*Liberæ Regiaeque et montanae Civitates*), ktorú Samuel Mikovíni vydal v roku 1740 (MIKOVÍNI 1740).

Z prvej polovice 18. storočia sa zachovalo aj niekoľko banských máp, ktoré parciálne, ale detailne zobrazujú krajinu banských lokalít na južnej strane Ďumberských Tatier. V Slovenskom banskom archíve v Banskej Štiavnici sa zachovali tri banské mapy baní na Veľkom Gápľi z roku 1740 (dve mapy) a z roku 1741.

Banská mapa z 24. novembra 1740, ktorú nakreslil Matej Ziepser zobrazuje pôdorys opustenej brezinskej zlatej bane (*Bresinkher Goldt Bergwerck*) na Veľkom Gápľi s tamojšími pohoriami a starými štôľňami spolu s bokorysom (ZIPSER 1740). Jedinečné mapové dielo má veľmi pekne a detailne zakreslenú okolitú montánnu krajinu Veľkého Gápľa a Mlynnej doliny. V mape sú nemeckou nomenklatúrou pomenované geografické prvky, keď Veľký Gápel je označený ako pohorie Brezinka (*Bresinkher Gebürg*), Mlynná dolina sa nazýva Brezinská dolina (*Bresinkher Thal*). Pre dobrú orientáciu sú v mape zakreslené aj staré banské cesty. Hlavná cesta vedie dolinou Mlynnej a je pomenovaná jednoducho *Weeg den Thal nach* (cesta dolinou), a druhá cesta vedie chrbátom Veľkého Gápľa na hole (*Weeg auf die Holla*). Z hlavnej cesty vedúcej chrbtom Veľkého Gápľa odbočujú k baniam na jeho východných svahoch v doline Mlynnej dve cesty nazývané ako Cesta k horným dvom štôľňam (*Weeg zu den ober 2 Stölln*) a Cesta k strednej štôľni (*Weeg zu den mittlern Stolln*). Mapa zobrazuje na chrbte Veľkého Gápľa, v lokalite historicky označovanej ako baňa Brezinka štyri nepomenované štôľne. V tejto centrálnej časti masívu Veľkého Gápľa sa nachádzali bohaté zlatonosné rudy z východmi na povrch, na čo nás upozorňuje rozsiahle pole starých banských dobývok, píng a šachtíc (*Alt: Verhauthe Püngen von Tag*). V mape je v línii celkove zakreslených až 17 väčších či menších povrchových dobývok. Zaujímavosťou sú aj tri líniové povrchové dobývky (šurfy) vykopané na temene chrbta Veľkého Gápľa na južnom okraji bane Brezinka.

V doline Mlynnej, na jej pravej strane na úpätí Veľkého Gápľa sú zakreslené tri štôľne s malými svahovými haldami a na ľavej strane doliny na úpätí Malého Gápľa je zobrazených päť štôľní, pri ktorých absentujú haldy. Ide o krátke štôľne, preto išlo o prieskumné (kutacie) štôľne. Montánnu krajinu v doline Mlynnej dopĺňajú spracovateľské zariadenia. Najzaujímavejšou stavbou je najnižšie položená budova stúp s privádzacím náhomom (*Puchwercks Graben*) a haťou na potoku Mlynná. Povyše stúp, na križovatke cesty vedúcej hore dolinou a cesty vystupujúcej k baniam na chrbát Veľkého Gápľa je zobrazená pomerne veľká budova. Pravdepodobne išlo o budovu technického zázemia baní alebo spracovateľské zariadenie. Podobného využitia sú aj tri malé budovy nachádzajúce sa pri potoku Mlynná vo vyšších častiach doliny.

Samostatnou časťou mapy je jej parerga, ktorá je s určitosťou najkrajšia spomedzi banských máp zachovaných z doliny Štiavničky. Umelecky veľmi pekne zobrazuje dve postavy v dobovom oblečení, kde muž stojaci vpravo pri strome držiac v ľavej ruke sekeru je z najväčšou pravdepodobnosťou banský robotník (prípadne drevorubač) a muž stojaci vpravo, je banský úradník v uniforme s peknými insígniami na čiapke. V pozadí je zobrazená štylizovaná krajina pripomínajúca profil doliny Mlynná.

Dôležitým historickým mapovým dokumentom je banská **mapa zobrazujúca pôdorys a bokorys starej opustenej zlatej bane *Bresinka*, ktorú nakreslil Ján Pavol Fuchs 10. decembra 1740** (FUCHS 1740). Po obsahovej stránke, vo vzťahu k zobrazeným banským reliktom je mapa totožná z mapou, ktorú nakreslil Matej Ziepser 24. novembra 1740. Po umeleckej stránke a z hľadiska zobrazenia okolitej krajiny je mapa veľmi schematická a na vykreslenie základných exponovaných prvkov reliéfu využíva len krátku šrafáž a líniu tok Mlynnej na schematické zobrazenie doliny.

Veľmi peknou je aj **banská mapa** tej istej lokality nazvaná Pôdorys zlatej bane *Bresinka* ležiacej nad Breznianskym Mýtom (*Briser Mauth*), so starými štôľňami, pohoriami a bokorysom **z 11. decembra 1741**. Jej autorom je tiež **Matej Ziepser** (ZIPSER 1741) a je obrazovo a obsahovo veľmi podobná jeho mape nakreslenej v novembri 1740.

Zobrazenie krajiny a obsah rukopisnej mapy z roku 1745

Analyzovaná mapa je uložená v Slovenskom banskom archíve v Banskej Štiavnici v fonde Hlavný komorskogrófsky úrad, v Zbierke máp a plánov pod inventárnym číslom VI-602 (BRINN & AMHOFF 1745). Mapa je nakreslená na pomerne malom liste papiera s rozmermi 44 x 60 cm a na jej čítanie je nevyhnutná lupa, aj napriek tomu prvýkrát presne a podrobne zobrazuje krajinu Ďumbierskych Tatier a priľahlej časti doliny Hrona v prvej polovici 18. storočia. Mierka je uvedená v nemeckých míľach (5 522,56 m).

Mapa zobrazuje dolinu Hrona od Banskej Bystrice po Šumiac vrátane doliny Čierneho Hrona a Rohoznej. Dolina Hrona na východ od Brezna je už zobrazené len schematicky bez šrafovaného reliéfu. Vo východnej časti je zobrazený aj horný tok Rimavy v okolí Tisovca a Sirku. Na severe je územie ohraničené chrbtom Nízkych Tatier, po ktorom vedie župná hranica medzi Liptovskou a Zvolenskou župou. Na juhu je zobrazené územie vymedzené župnou hranicou medzi Zvolenskou a Novohradskou župou, ktorá vedie vrcholmi Slovenského rudohoria.

Zobrazené územie na mape je zohľadnené aj v jej dlhom nemeckom názve, ktorého úvodná časť je *Grund rieß. Auf welchen zu ersehen wie der Gran fluß von seinem uhrßprung an biß Neusohl fließet...* Názov mapy môžeme voľne preložiť ako: Pôdorys (plán), na ktorom je vidieť ako tečie rieka Hron od svojho prameňa po Banskú Bystricu. Tiež ako sú situované B. Bystrica, Hronec, Tisovec a Sirk s inými susediacimi obcami a stolicami. A ďalej tiež ako sú kráľovské lesy, a aj tie, ktoré prislúchajú Ich Veličenstvu k voľnému úžitku (??), odľahlé od železorudných baní v Sirku, a aký ma priebeh bežná hradská.

Rukopisnú mapu nakreslili 15. decembra 1745 v Banskej Štiavnici Johann Tobias Brinn a Jacob Amhoff a jej obsah pomenovali nemeckou a sčasti aj „slovenskou“ nomenklatúrou. Na zakreslenie reliéfu a krajiny autori použili veľmi podobnú kartografickú techniku zobrazenia ako vo svojich mapových dielach používal Samuel Mikovíni. Technicky však omnoho jemnejšiu techniku čiar na zobrazenie hlavnej kostry krajiny – reliéfu. Reliéf je zobrazený špecifickým húsenicovým šrafovaním. Táto technika kartografického zobrazenia spočívala v tom, že chrbty a vrcholy vyvýšených častí reliéfu zostali biele a len svahy boli vykreslené tenkými spádniciami a šrafovaním, ktoré boli na niektorých miestach prekrížené. Takto vytváral rozvetvené konvexné a konkávne tvary reliéfu v podobe paprad'ových listov. Dná dolín boli tiež biele so zakresleným vodným tokom (CÍSAŘ, BOGUSZAK & JANEČEK 1966). Jemnosť čiar šrafovania a ich hustota v kombinácii s malou veľkosťou mapy vytvára na prvý pohľad dojem, že mapa je nepodareným, veľmi tmavým dielom bez historickej výpovednej hodnoty.

Obr. 1: Mapa z roku 1745 (BRINN & AMHOFF 1745)
 Fig. 1: Map of 1745 (BRINN & AMHOFF 1745)

V mape sú zapísané aj reliéfne názvy sedlo Čertovica ako *Csertova Szvadba*, vrch Skalka (*Skalka*) pri Brezne, Zo vzdialenejších terénnych názvov je pomenované sedlo *Diel*, ktorým v tomto období prechádzala cesta z Horehronia do Tisovca, Klenovský vepor (*Klenotzer veper*) či Ľubietovský vepor (*Libetiner Viepor*). V povodí Čierneho Hrona sú uvedené aj chotárne názvy *Palenitze* a pomenovaná je aj Osrblianska dolina ako *Czerenbacher Holtz Schlag*.

Celú krajinnú kostru dokresľujú vodné toky, ktoré sú zobrazené zvlnenými líniami, ktoré nás upozorňujú na ich kvázi prirodzený tok. Hlavnou osou je rieka Hron pomenovaná *Gran flus*. Mená potokov (dolín) sú uvedené aj pri Čiernom Hrone (*Schwartz Waßer Grund*), Michalová (*Michalova*), Lomnistá (*Lomnista*) a Biela voda (*Biela Voda*).

Napriek tomu, že prvý mapový kľúč zostavený na vedeckých základoch pre veľkomierkové mapy vydal až v roku 1793 Johann Möhling vo svojej učebnici banského meračstva (MÖHLING 1793) môžeme u autorov sledovať snahu o vytvorenie prehľadných mapových značiek na zobrazenie obsahu mapy. Z hľadiska obsahu mapy a orientácie v nej sú dôležité zobrazenia a pomenovania vtedajších sídel a krajinských ciest.

Obz. 2, 3: Názov a legenda mapy (vľavo) a detail sedla Čertovica (vpravo)
 Fig. 2, 3: Name and legend of the map (left) and detail of pass Čertovica (right)

V mape sú zakreslené a v krajine pomerne presne lokalizované aj všetky vtedajšie sídla, ktoré sú pomenované nemeckou alebo „slovenskou“ nomenklatúrou. Autori si na zobrazenie sídel vytvorili značku červeného obdĺžnika, ktorý je v prípade existencie kostola v sídle, doplnený „vežou“ a potom značka pripomína štylizovaný kostol. Väčšie sídla, mestečká

a mesto Brezno majú okrem značky kostola pripojený v zobrazení aj jednoduchý pôdorys. Veľmi podrobne je zakreslený pôdorys „aglomerácie“ Banská Bystrica, Radvaň a Kráľová.

Na mape je zobrazená a pomenovaná Špania Dolina (*Herrn Grund*), Ulanka (*Ulmanka*), Jakub (*S Jacob*), Kostiviarska (*Kostoiler*), Radvaň (*Radvan*), Kráľová (*Kralova*), Banská Bystrica (*Nevsohl*), Majer (*Majer*), Rudlová (*Rudlova*), Sásová (*Szasova*), Kinceľová (*Kintzelova*), Senica (*Senitz*), Nemce (*Nemiecz*), Selce (*Szeliecz*), Môlča (*Muoltsa*) je uvedená pri značke dvoch sídel, Šáľková (*Schalkova*), Poniky (*Ponik*), Priechod (*Priechod*), Podkonice (*Podkonitz*), Slovenská Ľupča (*Vindisch Lipsch*), Lučatín (*Lutsatin*), Moštenica (*Mostenitz*), Hiadel' (*Hiadl*), Ľubietová (*Libethen*), Medzibrod (*Mezibrod*), Ondrej nad Hronom (*S Andre*), Brusno (*Bruszn*), Ráztoka (*Rastoka*) a Nemecká (*Nemeczka*) je napísaná pri dvoch značkách sídla, keď jedno je na ľavom a druhé na pravom brehu Hrona. Ďalej je to Dubová (*Dubova*), Zámotie (*Zamostia*), Predajná (*Predeina*), Jasenie (*Iasena*), Lopej (*Lopej*), Dolná Lehota (*Unter Lehota*), Horná Lehota (*Ober Lehota*), Hronec (*Rohnitz*), Osrbíe (*Czerenbach*), v priestore dnešného Čierneho Balogu je zakreslených šesť značiek sídel, ktoré sú pomenované ako Hronecké drevorubačské handle (*Rohnitzer Holtz Handel*), Valaská (*Valska*), Mýto pod Ďumbierom (*Briser Mauth*) a Brezno (*Bries*). Pre úplnosť uvedieme aj ostatné obce v doline Hrona ležiace na východ od Brezna – Filipovo a Gašparovo je pomenované ako Drevorubačské handle (*Holtzhandl*), Beňuš (*Benus*), Bacúch (*Holtzhandl Batzuch*) a gemerské obce Polomka (*Polomka*), Heľpa (*Helpa*), Pohorelá (*Pohorella*), Šumiac (*Schumjatz*) a Telgárt (*Tiergart*). V mape je zakreslený aj hrad Muráň (*Mvran*) a sedem sídel v jeho okolí vrátane Revúcej (*Revutza*) a šiestich sídel v okolí Tisovca (*Tisholtz*).

Kostoly sú zobrazené v nasledujúcich sídlach Špania Dolina, Svätý Jakub, Banská Bystrica, Radvaň, Poniky, Slovenská Ľupča, Ľubietová, Svätý Ondrej, Dubová, Lopej, Horná Lehota, Valaská, Hronec a Brezno. Správnosť mapy potvrdzuje aj zobrazenie kostola vo Valaskej na ľavom brehu Hrona.

Hnedou farbou je zakreslená hlavná krajinská cesta prechádzajúca dolinou Hrona. Cesta vychádza z Banskej Bystrice a vedie na východ po pravom (severnom) brehu Hrona. Prechádza cez Slovenskú Ľupču a Lučatín, kde povyššie ústia Hutnej prechádza mostom na ľavý breh Hrona. Po ľavom brehu Hrona vedie až k Medzibrodu, kde mostom prechádza na jeho pravý breh a pokračuje cez Medzibrod, Svätý Ondrej do Nemeckej. Tu opäť mostom prechádza na ľavý breh a vedie cez Dubovú k Zámotiu, kde je ďalší most, ktorým prechádza na pravý breh rieky. Je zaujímavosťou, že pri Predajnej prechádza na ľavú stranu Hrona a späť na pravý breh sa vracia pri Lopeji. V oboch prípadoch bol vybudovaný most cez Hron.

Z Lopeja pokračuje cez Valaskú, po pravom brehu Hrona až do Brezna. Tu sa rozdeľuje a pokračuje ďalej na Horehronie a druhá vetva vedie dolinou Rohoznej až do povodia Rimavy. Z tejto hlavnej cesty odbočuje hlavná cesta prechádzajúca dolinou Bystrianky a Štiavničky cez Mýto pod Ďumbierom do sedla Čertovica, odkiaľ pokračuje ďalej na Liptov.

Obr. 4: Geografický priestor Banskej Bystrice

Fig. 4: The geographic space of Banska Bystrica

V mape sú zobrazené aj dva prístenné kríže pri Valaskej. Jeden sa nachádza západne od obce na pravom brehu Hrona a druhý leží južne od obce na ľavom brehu Hrona. Kríž mapa zobrazuje aj južne od Banskej Bystrice na mieste kalvárie, ktorá sa začala budovať začiatkom 18. storočia.

Južne od mesta Banská Bystrica je zobrazená aj protiturecká vartovka. Na jej zobrazenie autori použili značku malého domčeka (veže) s trojuholníkovou strechou. Strážna veža stála na vrchu Vartovka od konca 16. storočia (JURKOVIČ 1922/2005).

Mapa veľmi pekne zobrazuje pôdorysy najvýznamnejších stavieb skúmaného územia. Samostatne je zobrazený pôdorys Sovieho hradu v Kráľovej, kaštieľa Radvanských v Radvani, mestského hradu v Banskej Bystrici a samotného mesta, a tiež hradu Ľupča. Naznačený pôdorys má aj mesto Brezno a mestecká Ľupča a Ľubietová a vidiecke sídlo Valaská. Osobitne pekne má zobrazený pôdorys aj významná banská lokalita Špania Dolina a hutnícka lokalita Hronec.

Administratívne hranice vtedajších žúp sú vykreslené farebnými líniami. Liptovská župa (*Liptoviensis com.*) je ohraničená červenou farbou, Novohradská župa (*Nogradiensis com.*) slabohnedou líniou, Malohontská župa (*Kishonthensis com.*) hnedou čiarou a Gemerská župa (*Gömeriensis com.*) žltou hranicou.

Skúsený historik a znalec historických máp môže z mapy odvodiť aj základné využitie krajiny v prvej polovici 18. storočia. Vyplýva to zo znázornenia reliéfnej kostry, kde medzi šrafovaním sa objavuje značka, ktorá pripomína prienik vlnovky a rôznych krúžkov a elíps. Tu je možné predpokladať, že ide o zalesnenú časť územia. Táto značka naznačuje, že rozsiahle plochy lesa porastali doliny južných svahov Nízkych Tatier. Z použitej značky nie je možné určiť druhové zloženie lesa a tiež jeho devastáciu.

Obr. 5: Geografický priestor ústia Čierneho Hrona do Hrona a Brezna
 Fig. 5: The Geographical space to the mouth of the Čierny Hron into Hron and Brezno

Druhou pozitívou značkou sú krátke rovnobežné prerušované jemné čiary, ktoré sú približne v štvorcoch na seba kolmé a pripomínajú akúsi nevýraznú šachovnicu. Tieto značky sa viažu na ploché chrbty, preto môžeme z určitostíou konštatovať, že prislúchajú ornej pôde. Predpokladáme, že mapová značka pre ornú pôdu vznikla ako symbol poukazujúci na množstvo medzi rozparcelovaných líniových políčk. Najväčšie plochy ornej pôdy sa v prvej

polovici 18. storočia nachádzali severne a severovýchodne od Banskej Bystrice v priestore medzi Senicou a Kostiviarskou, juhovýchodne a severne od Valaskej, južne od Mýta pod Ďumbierom, severne od kóty Skalka a veľké plochy zaberala orná pôda aj južne, juhovýchodne a východne od Brezna.

Plocha bez použitej značky poukazuje na trvalé trávnaté plochy, či už lúky, lebo pasienky. Táto „značka“ zaberá najväčšie plochy na dne doliny Hrona a jeho prítokov, sčasti sprevádza aj plochy ornej pôdy. Rozsiahle plochy jej prislúchajú aj v najvyšších častiach Nízkych Tatier, kde ich môžeme stotožniť s hoľami.

Vzhľadom k tomu, že po obsahovej stránke je mapa tematicky zameraná na banské a hutnícke diela v danom geografickom priestore, preto ich zobrazenia a pomenovania vytvárajú v krajine pomerne hustú sieť. Zakreslené sú podobnou červenou značkou ako malé sídla a pomenované nemeckou a „slovenskou“ nomenklatúrou. V okolí Španej Doliny, Ľubietovej a Poník mapa neuvádza žiadne bane, aj keď tu v tomto období určite existovali. Baňa (*Bergwerk*) je zakreslená na chrbte medzi Moštenicou a Hiadlom, ďalej mapa podrobne zakresľuje a pomenúva bane v Jasenianskej doline. Tieto bane sú uvedené a opísané aj v legende mapy. Dve bane pomenované ako *Kisstolen* sa nachádzali na Rígli, baňa bola aj v bočnej doline *Biela voda*, a v závere doliny v Šífrovej, kde je pomenovaná ako *Schiffrova*. Ďalšie bane bolo v Špiglovej, kde sú pomenované ako *Obere Spiglova*, powyše ktorých je veľké písmeno A. Veľké A je v legende vysvetlené ako: *dve opustené štólne v najvyššej Spiglovej*. V mape sú zaznačené a pomenované aj bane *Untere Spiglova*, pri ktorých je uvedené veľké písmeno B, v legende s popisom: *novootvorená kutačka Palitschskej štólne*. Baňa je zaznačená aj v strednej časti doliny Lomnistá (*Lomnista*), pri ktorej je uvedené veľké písmeno C. Veľké písmeno C je v legende vysvetlené ako: *opustené štólne v Lomnistej a Ostrobanskej (?) doline*. Na Liptovskej strane je zakreslených a pomenovaných 9 baní v okolí Magurky (*Magurka*).

V závere Vajskovskej doliny sú zakreslené dve bane a pomenované *Vaiskova*. Ďalej mapa zakresľuje bane a hutnícke zariadenia v doline Štiavničky. V tomto období bola Štiavnička považovaná za pravostranný prítok Hrona a Bystrá do nej ústila z pravej strany powyše dnešného centra obce Bystrá. Mapa zakresľuje a pomenúva bane *Brezinka* na Veľkom Gápli a bane v závere Suchej doliny (*Sucha Dolina*). V Kunštovej doline je zakreslená značkou baňa, ale nie je pomenovaná. Bezprostredne s baníctvom súvisela aj malá dolina severne od Mýta pod Ďumbierom pomenovaná ako *Golden Rad* (Zlaté koleso, dnes len Koleso). V súvislosti s hutníctvom železa je pomenovaná Jarabá spolu s banskou lokalitou

v nepomenovanej Kunštovej doline ako Jarabská baňa (*Iaraber Bergverck*), a poniže je zakreslený a pomenovaný aj jarabský železiarsky hámor (*Eisen Hamer*). Pri ústí Bystrianky do Hrona je zakreslená a pomenovaná hutnícka lokalita *Kis Hütten*.

Pri ústí Čierneho Hrona do Hrona je zakreslená a pomenovaná železiarska huta ako Dolná pec (*Vntere Hochofen*). Západne od Hronca sú zaznačené bane (*Bergverck*) ležiace pravdepodobne na východných svahoch Vtáčnika a zakreslené a pomenované sú aj bane Hrošková (*Hruskova*) južne od Hronca.

Zaujímavou technickou stavbou je vodná nádrž ležiaca juhovýchodne od Hronca na Čiernom Hrone, ktorá je pomenovaná ako *Ronitzer Taich*.

Záver

Je nesporné, že analyzovaná mapa má niekoľko nedostatkov, ktoré sú však vyvážené jedinečnosťou tohto diela. Ide prvú mapu väčšej mierky z geografického priestoru doliny Hrona a príľahlej časti Ďumbierskych Tatier. Vedecká práca s predmetnou historickou mapou si vyžaduje od výskumníka nielen odborné znalosti o súčasnej krajine a dobrú orientáciu v teréne, ale predovšetkým musí poznať ranonovovekú históriu a historicko-geografickú problematiku analyzovaného územia.

Mapa prináša množstvo zaujímavých informácií o súdobej krajine, predovšetkým o baníctve a hutníctve v tejto časti Horehronia. Je jedinečným a nenahraditeľným archívnym dokumentom predovšetkým pre rekonštrukciu histórie baníctva v Jasenianskej doline a sčasti v doline Štiavničky v prvej polovici 18. storočia.

Literatúra a pramene

- BEL, M. 1736: Notitia Hungariae novae historico-geographica II. Viennae, Typis Johannis Petri van Ghelen, typographi caesarei, 587 s.
- BOLTIŽIAR, M. 2009: Metodika hodnotenia zmien využitia krajiny podľa historických máp výskumu. Životné prostredie: revue pre teóriu a tvorbu životného prostredia, 43, 2, 81 s.
- BRINN, J. T. & AMHOFF, J. 1745: Grund Rieß. Auf welchen zu ersehen wie der Gran fluß von seinem uhrsprung an hiß Neosohl fließet... Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici, fond Hlavný komorskogrofský úrad, Zbierka máp a plánov, inv. č. VI-602.
- CÍSAŘ, J., BOGUSZAK, F. & JANEČEK, J. 1966: Mapování. Nakladatelství technické literatury, Praha, 492 s.

- FUCHS, J. P. 1740: Grund und Profil Riß. Bergwerck Bresinka. Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici, fond Hlavný komorskogrófsky úrad B. Štiavnica, Zbierka máp a plánov,, inv. č. 9232.
- HRONČEK, P. 2010a: Využitie veľkomierkových máp z 19. storočia pre výskum povrchových montánných tvarov reliéfu. In Fňukal M., Frajer J. & Hercik J. (eds): 50 let geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, s. 87 – 96.
- HRONČEK, P. 2010b: Možnosti využitia historických banských máp pri výskume reliktov po ťažbe nerastných surovín. In Geografická revue, FPV UMB, Katedra Geografie, 6, 1, s. 42 – 67.
- HRONČEK, P. 2013: Historická krajina Horehronia na mapách vydaných do polovice 19. storočia. In Geografická revue : geografické a geoekologické štúdie, vedecký časopis Katedry geografie a krajinnej ekológie a Inštitútu výskumu krajiny a regiónov Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Fakulta prírodných vied, Katedra geografie a krajinnej ekológie, ISSN 1336-7072. - CD-ROM, roč. 9, supplement s. 217 – 232.
- HRONČEK, P. & JAKUBÍK, J. 2011: Možnosti interpretácie veľkomierkových historických máp pri výskume miestnej krajiny. In Studie z dějin geodézie a kartografie 15. Národní technické muzeum v Praze, s. 23 – 28.
- HRONČEK, P. & TURÓCI, M. 2015: Mapy prvého vojenského mapovania – prvý relevantný historický obrazový zdroj pre výskum environmentálnych dejín krajiny. In: Quaestiones rerum naturalium. Vol. 2, s. 33 – 63.
- HVIZDÁK, L., HRONČEK, P. & WEIS, K. 2011: Využitie historických máp. TU Košice, Fakulta BERG, s. 82.
- JURKOVIČ, E. 1922/2005: Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica. Banská Bystrica : Občianske združenie Pribicer, s. 550.
- MALINIAK, P. & OLAH, B. 2008: Historické mapy a krajinno-ekologický výskum. In Geografická revue, 4, 1, s. 26 – 39.
- MIKOVÍNI, S. 1735a: Mappa Domonii Liptse, Ad Cameras Montanisticas spectantis. Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici, fond Hlavný komorskogrófsky úrad B. Štiavnica, Zbierka máp a plánov, inv. č. 261.
- MIKOVÍNI, S. 1735b: Ichnographischer Entwurf Des Gebiethts, Der Frey, Kön, Bergstadt Libeten samt der benachtbarten gegend. Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici, fond Hlavný komorskogrófsky úrad B. Štiavnica, Zbierka máp a plánov, inv. č. 262.
- MIKOVÍNI, S. 1735c: Ichonographischer Entwürff Der Königlicher Freijen berg Stadt Nevsohl. SBA Banská Štiavnica, fond Hlavný komorskogrófsky úrad B. Štiavnica, Zbierka máp a plánov, inv. č. 586.
- MIKOVÍNI, S. 1736: Mappa Comitatus Zoliensis. In BEL, M. 1736: Notitia Hungariae novae historico-geographica II. Viennae, Typis Johannis Petri van Ghelen, Typographi caesarei, 587 s.
- MIKOVÍNI, S. 1740: Liberae Regiaeque et montanae Civitates. Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici, fond Hlavný komorskogrófsky úrad B. Štiavnica, Zbierka máp a plánov, inv. č. 264.
- MÖHLING, J. 1793: Anleitung zur Markscheidekunst (Učebnica banského meračstva). Viedeň, 166 s.

- OLAH, B. 2000: Možnosti využitia historických máp a záznamov pri štúdiu zmien využitia zeme. *Acta Fac. Ecologicae*, 7, Banská Štiavnica, FEE TU, s. 21 – 26.
- OLAH, B. 2009: Historical maps and their application in landscape ecological research. *Ekológia (Bratislava)*, 28, 2, s. 143 – 151.
- ZIPSER, M. 1740: Grund Rieß. Bresinkher Goldt Bergwerck. Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici, fond Hlavný komorskogrofský úrad B. Štiavnica, Zbierka máp a plánov, inv. č. 95.
- ZIPSER, M. 1741: Grund. Rieß über das Gold Bergwerck Bresinka ober der Brieser Mauth gelegen. Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici, fond Hlavný komorskogrofský úrad B. Štiavnica, Zbierka máp a plánov, inv. č. 9231.
- ŽIGRAJ, F. 2001: Interpretácia historických máp pre štúdium využitia zeme a krajinnoekologický výskum. In Kováčová, M., Hájek, M. (eds.): *Historické mapy*, Bratislava, KS SR, s. 35 – 40.